

borges, babel i l'arquitectura 125è aniversari

Si el futur no està gens clar, el passat ja l'hem oblidat. Si no, no s'entén com hi ha efemèrides que passen inadvertides. La darrera, el 125è aniversari del naixement de **Jorge Luís Borges** (1899-1986). S'ha acabat el 2024 i increïblement no hem vist notícies sobre l'efemèride d'un dels escriptors cabdals del segle XX. Recordem que **Borges**, segons **Ricardo Piglia**, va ser l'inventor de la ficció especulativa amb la qual va dissoldre els límits entre la realitat i la fantasia. Amb la seva erudició feia ballar el cap del lector respecte a la veracitat de les referències geogràfiques, biogràfiques o bibliogràfiques que introduïa en els seus relats. S'expliquen anècdotes de llibreries que rebien demandes d'obres o autors mencionats per **Borges** que només existien en la seva imaginació. Perquè, com dirà en *Parábola del Palacio*:¹

...Lo real se confunde con lo soñado o mejor dicho, lo real era una de la configuraciones del sueño...

L'autor argentí també capgira la percepció del temps i de l'espai amb duplicitats, addicions, subdivisions, simetries, miralls, laberints... fins a portar-nos al vertigen de l'infinít. Com a mínim, a mi em va passar la primera vegada que vaig llegir el conte *Alehp*² que, segons el relat:

... es un punto del espacio que contiene todos los puntos ... el lugar donde están, sin confundirse, todos los lugares del orbe, vistos desde todos los ángulos...

Històries fantàstiques que ens desorienten i que bé podien ser una premonició de la confusió general en el que ens ha submergit internet on, fins i tot la ciència acadèmica és tractada com una opinió més.

Borges ha estat per a **Piglia** l'últim gran intel·lectual de dretes. Es va enfrontar al peronisme, igual que la seva mare i germana, i per això, com a represàlia, va ser destituït per dues vegades de quelcom que estimava: el càrrec de bibliotecari. Primer, el 1938, de la biblioteca municipal Miquel Cané, i després, ja cec, el 1973, de la Biblioteca Nacional quan el "Justicialismo" va tornar al poder passada la "Revolución Libertadora" de 1955. **Borges** explicarà que en la primera vegada, per humiliar-lo, se li'n va oferir el càrrec d'inspecció d'aus i conills dels mercats municipals. Oferiment que va rebutjar, però que ironies del destí, sembla sortit d'una de les seves històries fantàstiques.

No ens pot estranyar, doncs, que donés suport al cop d'estat de la Junta Militar de 1973 i que, posteriorment, vistes les atrocitats que cometien, es desdigués. Aquest posicionament inicial serà la màcula que li impedirà rebre, tot i ser un constant candidat, el Premi Nobel de Literatura. Tot i això, serà reconegut amb la màxima distinció estatal d'Islàndia, Alemanya, Itàlia, França, Mèxic i Espanya a més de rebre, el 1979, el premi **Miquel de Cervantes**, màxim guardó de les lletres hispanes.

¹ J. L. Borges, *Parábola del Palacio*, El hacedor, 1960.

² Ibidem, *El Alehp*, El Alehp, 1952

borges, babel i l'arquitectura 125è aniversari

L'obra de **Borges** influencià a escriptors i intel·lectuals d'arreu. Qui no recorda el poema *Contra Jaime Gil de Biedma*³ de **Jaime Gil de Biedma** (que ve a ser un *Borges y yo*⁴); el llibre *Si una nit d'hivern un viatge*⁵ (el lector que llegeix un llibre que llegeixen a la vegada altres lectors...) d'**Italo** Calvino⁶; *Rayuela* de **Júlio Cortazar** (la "contranovela", com dirà ell, també amb múltiples finals) o els homenatges d'**Umberto Eco** (un altre al que l'interessava l'arquitectura⁷ i que, per cert, fa servir Andorra, per la seva petitesa, en un dels seus contes⁸) als relats borgians com en el conte **L'anòptic**⁹ que comença:

...l'anòptic és un edifici de forma hexagonal que inclou a dins uns altres cinc edificis de forma hexagonal, de tal manera que entre els murs dels diversos edificis es formen com a únic interstici habitable cinc corredors de recorregut hexagonal, a més d'una cambra tancada de forma hexagonal...

O replicant, amb **De la impossibilitat de construir el mapa de l'imperi a escala 1:1**¹⁰, la ficció borgiana, **Del rigor en la ciència**¹¹ que s'encetava:

...En aquel Imperio, el Arte de la Cartografía logró tal Perfección que el mapa de una sola Provincia ocupava toda la Ciudad, y el mapa del Imperio, toda una Provincia. Con el tiempo, esos Mapas Desmesurados no satisficieron y los Colegios de Cartógrafos levantaron un Mapa del Imperio y coincidía puntualmente con él...

Fins i tot, la primera novel·la del piemontès, **El nom de la Rosa** (1980), transcorre en un monestir amb una biblioteca laberíntica, com no, on l'ancià frare enfrontat al protagonista, **Guillem de Baskerville**, és cec i es diu **Jorge de Burgos**. Com comentarà després **Eco**¹²:

*Volia un cec a càrrec d'una biblioteca (el que em semblava una bona idea narrativa), i una biblioteca més un cec no pot donar altra cosa que **Borges**, fins i tot perquè els deutes es paguen.*

Un altre gran, **Gabriel García Márquez**, el citarà en el conte de temàtica borgiana *Me alquilo para soñar*¹³ on dialoga amb **Pablo Neruda** i aquest li diu:

*-Soñé con esa mujer que sueña –dijo. Matilde quiso que le contara el sueño.
-Soné que ella estaba soñando conmigo- dijo él.
-Esto es de Borges –le dije. El me miró desencantado. -¿ Ya está escrito?
-Si no está escrito se va a escribir alguna vez –le dije. Serà uno de sus laberintos.*

³ J. Gil de Biedma, *Contra Jaime Gil de Biedma*, Antología personal, 2002.

⁴ J. L. Borges, *Borges y yo*, El hacedor, 1960.

⁵ I. Calvino, *Si una nit d'hivern un viatge*, 1979.

⁶ E. Dilmé, *Cent'anni Italo*, www.enricdilmé.com

⁷ E. Dilmé, *Umberto Eco i l'arquitectura*, www.enricdilmé.com

⁸ U. Eco, *Cómo presentar un catálogo de arte*, Cómo viajar con un salmón, 2020.

⁹ Ibidem, *L'anòptic*, El segon diari mínim, Barcelona, 1994.

¹⁰ Ibidem, *De la impossibilitat de construir el mapa de l'imperi a escala 1:1*, El segon diari mínim, 1992.

¹¹ J. L. Borges, *Del rigor en la ciencia*, El hacedor, 1960.

¹² U. Eco, *Apostilla a el Nombre de la Rosa*, Anàlisi, núm. 9, 1984.

¹³ G. García Márquez, *Me alquilo para soñar*, 12 cuentos peregrinos, 1992.

borges, babel i l'arquitectura 125è aniversari

Efectivament, com sabien segur **García Márquez** i **Pablo Neruda**, l'argentí tenia contes amb somiadors que somien amb altres somiadors que somien amb els primers, que ben bé pot ser la base de la pel·lícula de **Christopher Nolan**, *Origen* (2010) o del microrelat d'**Agusto Monterroso**, *El dinosaurio*¹⁴ que diu: *Y cuando despertó, el dinosaurio todavía estaba allí*. Per exemple, en *Las Ruinas circulares*¹⁵ trobem:

... En el sueño del hombre que soñaba, el soñador se despertó...

BORGES I L'ARQUITECTURA

L'arquitectura i la ciutat forma part de l'obra de **Borges** com bé ens ha explicat **Cristina Grau** en el llibre: *Borges y la Arquitectura*. Des dels records de les ciutats viscudes (Palma de Mallorca, Madrid o Sevilla i, sobretot, Buenos Aires, concretament aquells espais que, en cada època de la seva vida, l'envoltaven: la casa, el carrer, la plaça, l'illa, el barri, els jardins...), passant per la descripció d'edificis fins als temes recurrents com les biblioteques i els laberints. De fet, la ciutat és vista com una amalgama de fragments en constant expansió, amb pèrdua de referents, de passat, de centre. Tan caòtica i incomprensible com l'univers o com el món en el qual vivim.

Borges, com va comprovar **Grau**, rebia a la gent en una sala presidida per un gravat original de **Giovanni Battista Piranesi**: *Veduta del Tempio del Dio Canopo nella villa Adriana in Tivoli* i un altre d'un deixeble de l'italià: *Veduta della piràmide di Cestio*. Autors, sobretot el primer amb les seves famoses estampes de presons, que tenien el laberint ben present. Amb aquests antecedents no és d'estranyar que admirés aquell zigurat en espiral que va formalitzar **Frank Lloyd Wright** en el Museu Guggenheim a Nova York. Per contra, detestava el funcionalisme i, de retruc, a **Le Corbusier**, com queda palès en el text que va escriure amb **A. Bioy Casares** *Eclosiona un arte*¹⁶:

...Increíblemente, la frase "arquitectura funcional", que la gente del oficio no emite sin una sonrisa piadosa, sigue embelesando al gran público...

¹⁴ A, Monterroso, *El dinosaurio*, Cuentos, fábulas i lo demás es silencio, 1996.

¹⁵ J. L. Borges, *Las ruinas circulares*, El Ficciones, 1944.

¹⁶ J. L. Borges, en col·laboració A. Bioy Casares, *Eclosiona un arte*, Crónicas de Bustos Domecq, 1967.

borges, babel i l'arquitectura 125è aniversari

Ara bé, li va sobtar que una arquitecta com **Cristina Grau** volgués investigar la relació de l'autor amb el nostre ofici i, de fet, la valenciana diu que el primer que li va deixar anar va ser¹⁷:

Però, ¿los arquitectos estan interesados en la literatura? !Que raro!

Segur que va ser una provocació. No penso que creïés que l'interès pels llibres és major en metges, informàtics o taxidermistes que en arquitectes, i més encara quan davant tenia algú que dominava, com li va reconèixer, la seva obra millor que ell mateix.

L'anècdota m'ha recordat un altre que ve a ser com el reflex de l'escena borgiana en un mirall. Resulta que vaig tenir la sort de parlar amb en **Joan Margarit** de l'obra arquitectònica andorrana tant d'ell com de la del seu pare¹⁸. Em va atendre molt amablement i em va estar explicant els viatges amb el pare durant la construcció del Park Hotel (extrem que després va recollir en el llibre *Per tenir casa cal guanyar la guerra*¹⁹), el recalç del campanar de Santa Eulàlia d'Encamp (obres que Patrimoni Cultural no recordava quan els hi vaig preguntar) i el Centre Esportiu d'Ordino. En una de les converses li vaig proposar venir a fer una conferència al COAA i aleshores em va dir, que en aquell moment de la seva vida, no tenia gens d'interès per l'arquitectura i tot per la poesia. Segur que s'hagués entès amb **Borges**.

LA DIMENSIÓ DE LA BIBLIOTECA DE BABEL

Si hi ha un conte borgià on l'espai arquitectònic és el gran protagonista aquest és la *Biblioteca de Babel*²⁰. L'autor descriu primer una planta incommensurable, generada per l'addició d'hexàgons al que després afegeix nivells en una expansió infinita en les tres dimensions de l'espai. És curiós com **Borges** parteix d'una planta per després incorporar l'alçada, talment com si fos un edifici d'habitatges on cada nivell és una còpia de l'anterior. Podia haver pensat en un creixement aleatori en totes direccions, però va optar per una fórmula més senzilla i potser més compressible.

La descripció exacta de la Biblioteca-Univers de la segona versió del relat és:

El universo (que otros llaman la Biblioteca) se compone de un número indefinido, y tal vez infinito, de galerías hexagonales, con vastos pozos de ventilación en el medio, cercados por barandillas bajísimas. Desde cualquier hexágono, se ven los pisos inferiores y superiores: interminablemente. La distribución de las

¹⁷ C. Grau, *Borges y la Arquitectura*, 1995.

¹⁸ E. Dilmé, *Joan Margarit a Andorra*, www.enricdilmé.com

¹⁹ J. Margarit, *Per tenir casa cal guanyar la guerra*, 2018

²⁰ J. L. Borges, *La Biblioteca de Babel*, Ficciones, 1944.

borges, babel i l'arquitectura 125è aniversari

galerías es invariable. Veinte anaqueles, a cinco largos anaqueles por lado, cobren todos los lados menos dos; su altura, que es la de los pisos, excede apenas la de un bibliotecario normal. Una de las careas libres da a un angosta zaguán, que desemboca en otra galería, idéntica a la primera y a todas ... Por ahí pasa la escalera espiral, que se abisma y se eleva hacia lo remoto... A cada uno de los muros de cada hexágono corresponden cinco anaqueles; cada anaquel encierra treinta y dos libros de formato uniforme; cada libro es de cuatrocientas diez páginas; cada página de cuarenta renglones; cada renglón, de unas ochenta letras de color negro.

Vista imaginària des d'un dels hexàgons de la Biblioteca de Babel. Dibuix E. Dilmé

En una primera versió del conte²¹ **Borges** només perfora un costat de l'hexàgon base, per la qual cosa l'agrupació màxima que pot assolir és de quatre d'aquestes figures, que es van superposant en alçada. El resultat és un pilar de planta hexagonal (resultat de l'addició de quatre hexàgons) sense expansió lateral, talment com si es tractés d'una columna de Trajà infinita. Ara bé, la desorientació de l'usuari de tal particular biblioteca només en produeix en una sola dimensió de l'espai, cap amunt o cap avall, però no en les altres dues, ja que aquestes resten delimitades pel perímetre que conformen els quatre hexàgons. No hi ha, per tant, uniformitat tridimensional. Seria com en el conte d'**Italo Calvino** *Un misteri en el*

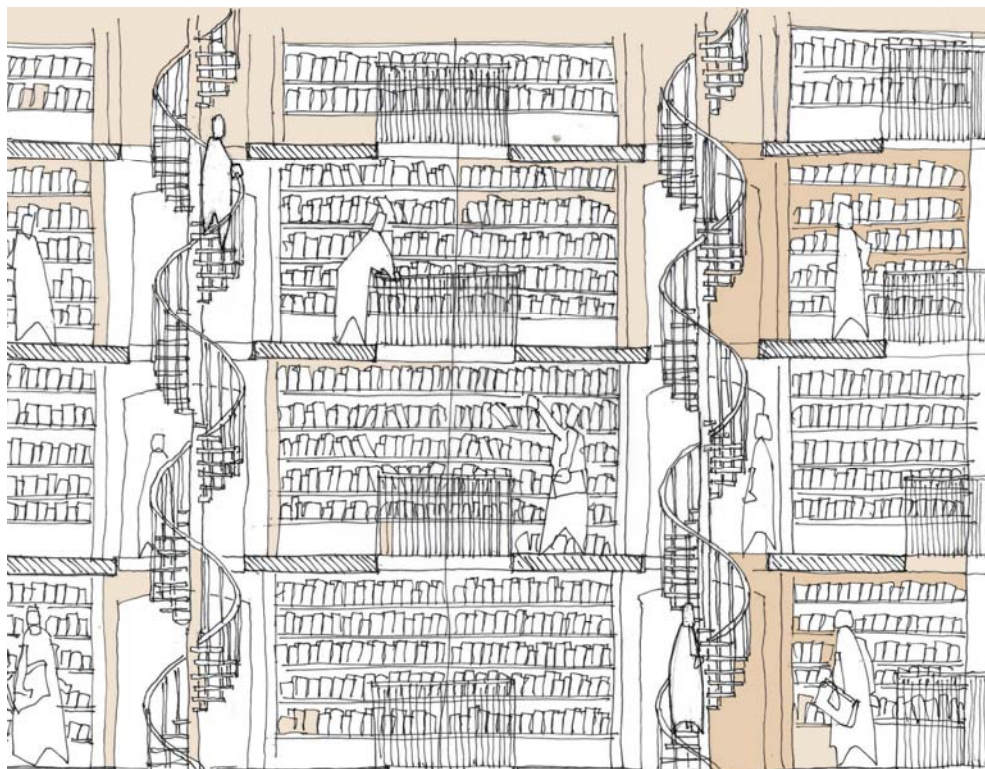
²¹ J. L. Borges, *La Biblioteca de Babel*, El Jardín de senderos que se bifurcan, 1942.

borges, babel i l'arquitectura 125è aniversari

*labiner*²² on els protagonistes envoltats de natura cada vegada més exuberant no saben si van cap a les arrels o cap a les branques. Si cap al cel o cap a la terra.

Com era habitual, **Borges**, aprofitant la reedició del llibre que conté el relat, el retoca permetent l'expansió en superfície de la biblioteca imaginària en perforar dos costats de l'hexàgon, en comptes d'un, de tal forma que possibilita l'addició en planta de nous hexàgon fins a l'infinit. Ara sí, que la pèrdua de referents espacials és total. Ja no hi cap dimensió privilegiada, no hi ha referències, ni centre. La desorientació és total, com en l'univers i, segurament, com en el món, al que **Borges** observava amb perplexitat.

La secció d'una fracció minúscula de la Biblioteca de Babel. Dibuix E. Dilmé

Un llibre prototip descrit per **Borges** és la mesura de la seva biblioteca. A partir d'ell podem mirar de dimensionar l'hexàgon base de l'univers borgià. Si recordem, l'autor ens parla de vint prestatges amb trenta-dos llibres per cada d'un d'ells. Per tant, si multipliquem 32 llibres per 20 poselles deduirem que cada hexàgon conté 640 llibres. Desconeixem si aquest número té algun significat ocult, que tot podria ser amb **Borges**. L'únic que ens ve al cap, relacionat amb l'any 640 de la nostra, és l'incendi Alexandria, ciutat que havia tingut la més famosa biblioteca de l'antiguitat: la Biblioteca d'Alexandria. Vista la devoció de l'argentí per les biblioteques no seria estrany pensar que és una pica d'ull a tal mític equipament cultural.

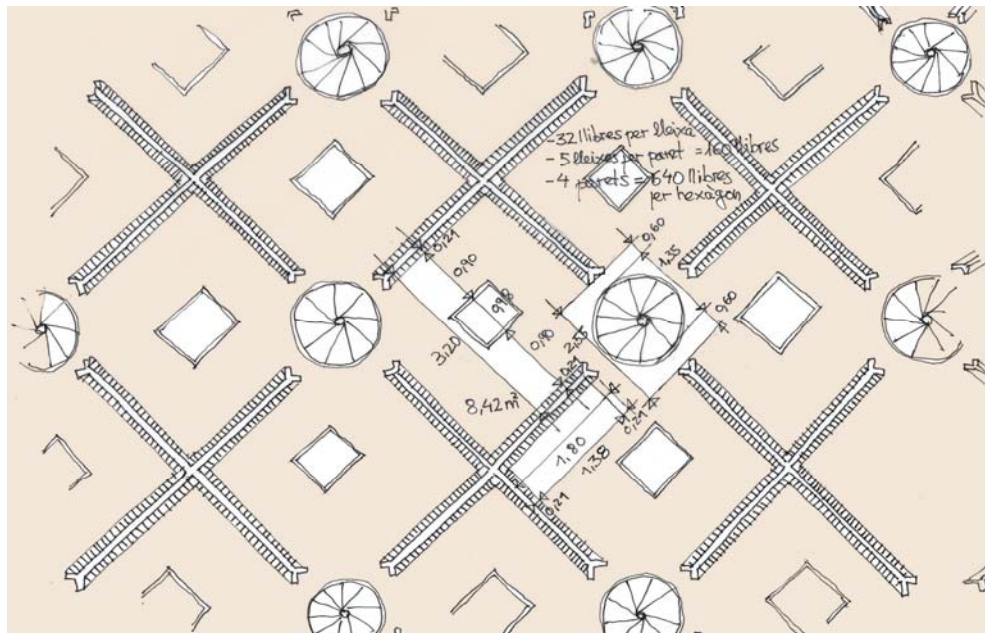
²² I. Calvino, *Un misteri en el laberint*, 2001.

borges, babel i l'arquitectura 125è aniversari

Després l'escriptor ens diu que cada llibre té quatre-centes deu pàgines amb quaranta línies per pàgina i vuitanta lletres per línia. Si pensem en una edició de luxe, és a dir, estucada, mate, de 170 g i enquadernació cosida amb tapes dures parlariem d'un llibre de 4 cm de guix i de pàgina quadrada de 21 cm de costat (si partim d'una lletra de cos 11 i d'un interlineat senzill). Això vol dir que cada renglera de llibres (de 32 exemplars de 4 cm de gruix amb un espai entre llibres, per facilitar la seva manipulació, de 10 cm) té una longitud de 138 cm. A aquesta llargada cal sumar l'amplada de 21 cm de cada una de les dues prestatgeries de les parets contigües per deduir que la dimensió final de cada costat de l'hexàgon és de 180 cm que implica una superfície total de 8,42 m².

El quadrat que sorgeix de la unió dels quatre hexàgons de 180 cm de costat permet inserir una escala de caragol de 135 cm de diàmetre amb una petjada de 60 cm d'amplada, així com un pas mínim al seu voltant d'uns altres 60 cm. Tot plegat força just, però suficient i, en tot cas, en sintonia al que diu el conté quan defineix aquest espai entre hexàgons com un "angosto zaguán".

Deducció de les mides en planta d'un hexàgon base segons la descripció de Borges. Dibuix E. Dilmé

I a partir d'aquí a l'infinit i a l'eternitat:

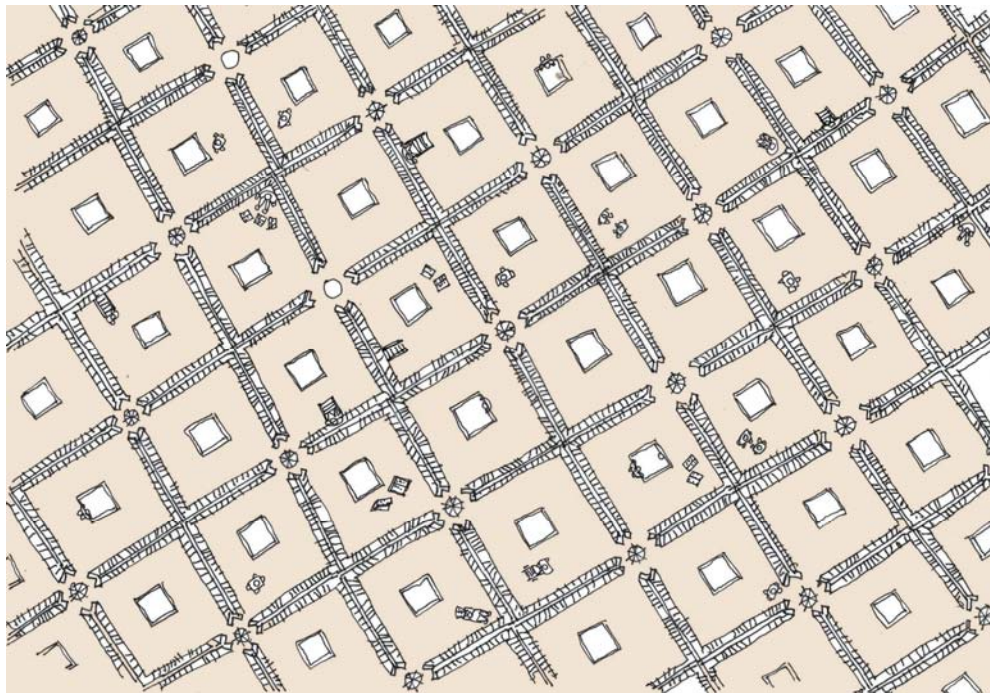
... Yo afirmo que la Biblioteca es interminable. Los idealistas arguyen que las salas hexagonales son una forma necesaria del espacio absoluto o, por lo menos, de nuestra intuición del espacio... Básteme, por ahora, repetir el dictamen clásico: La Biblioteca es una esfera cuyo centro cabal es cualquier hexágono, cuya circunferencia es inaccesible... La Biblioteca existe ab aeterno. De esa verdad cuyo colorario inmediato es la eternidad futura del mundo, ninguna mente razonable puede dudar. El hombre, el imperfecto bibliotecario, puede ser obra del azar o de los demiurgos malévolos; el universo, con su elegante dotación de anaqueles, de tomos enigmáticos,

borges, babel i l'arquitectura 125è aniversari

de infatigables escaleras para el viajero y de letrinas para el bibliotecario sentado, sólo puede ser obra de un dios. Para percibir la distancia que hay entre lo divino y lo humano, basta comparar estos rudos símbolos trémulos que mi falible mano garabatea en la tapa de un libro, con las letras orgánicas del interior: puntuales, delicades, negríssimas, inimitablemente simétricas...

Un no pot deixar de veure en aquest relat reflex del mite del Minotaure, de la *Divina Comèdia* de **Dante**, de l'*Alícia en el país de les meravelles* de **Lewis Carroll** o de *La madriguera* de **Kafka** (al que **Borges** sembla dona la rèplica en *La casa de Asterión* ²³). Ara bé, crec que no hi ha millor forma d'explicar conceptes tan abstractes com l'univers o l'infinit com la *Biblioteca de Babel* de **Jorge Luís Borges**. Comproveu-lo!

Un bocí infinitesimal de la planta de la Biblioteca de Babel. Dibuix E. Dilmé

En record del Floc, Bèrgam, Città Alta, 3 de gener de 2025.

²³ J. L. Borges, *La casa de Asterión*, El Aleph, 1949.